

ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ТА ЗАСОБИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Відповідно до ст. 8 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (2). Цивільна процесуальна форма є фундаментальною проблемою юриспруденції та постійним предметом дискусії у правознавстві. У філософії термін «форма» (лат. *forma*) означає зовнішнє вираження будь-якого змісту, а також внутрішню структуру (5, с. 489). У теорії права термін «форма» означає устрій, вид, тип, структуру відповідних суспільних утворень або процесів, наприклад, «форма процесуальна» (6, с. 294). Стосовно ж цивільно-правової форми як системи взаємозв'язаних та взаємозумовлених правовідносин суб'єктів цивільного процесу, їхнім змістом є сукупність прав та обов'язків, передбачених цивільним процесуальним законодавством, а також їхня реалізація відповідно до законодавства. Цивільна процесуальна форма в рамках конвенційних вимог повинна гарантувати заінтересованим особам належну процедуру, в якій вони зможуть надати докази обставин, які відносяться до справи, якщо того забажають, а також гарантувати не просто контрольну функцію суду, а й його сприяння у встановленні обставин при дотриманні неупередженості та рівності сторін. Отже, процесуальна форма встановлює межі реалізації суб'єктивних прав шляхом вказівки на певні процесуальні засоби, що встановлюють порядок використання суб'єктивного процесуального права або, у разі порушення порядку, застосування процесуальної санкції або недосягнення правового результату, визначеного законодавством як ефективний. Цивільна процесуальна форма повинна відповідати міжнародним стандартам, тому її положення повинні бути оцінені з позиції конвенційних вимог.

Правова категорія «засіб» використовується досить широко в міжнародно-правових актах та національній доктрині. Правові засоби можна класифікувати в залежності від різних критеріїв, ознак, які характеризують їх сутність, роль у певному правовому механізмі та значення: в залежності від предмету та методів правого регулювання правовідносин, функціонального призначення, ступеню складності, рівня реалізації тощо. Правовий засіб визначає функціональну сторону правової системи. Процесуальні засоби є необхідними компонентами цивільної процесуальної форми, мають самостійний характер і специфічний зміст та приводять у дію відповідний процесуальний механізм. Норми процесуального права встановлюють порядок реалізації процесуальних засобів, визначають їх межі (1, с. 24). З усієї сукупності процесуальних засобів можна виокремити частину, спрямовану безпосередньо на досягнення завдань цивільного судочинства та його ефективність (спеціальні процесуальні засоби), а саме: інститут процесуальних строків; інститут підготовчого провадження; норми, що регулюють об'єднання та роз'єднання позовних вимог; заміна

неналежного відповідача; участь у справі третіх осіб; застосування в рамках процесуальних правовідносин відповідальності за порушення норм процесуального права; недопущення зловживання процесуальними правами тощо. Засобами, які мають опосередкований вплив (загальні процесуальні засоби) на виконання завдань судочинства є: інститут юрисдикції; явка учасників справи в судові засідання; негайне виконання рішень; ухвалення додаткового рішення; доказові презумпції як прояв процесуальної економії тощо. Зважаючи на тенденції розвитку сучасного цивільного судочинства у світі, важливим процесуальним засобом подолання об'єктивних чи суб'єктивних труднощів, що можуть виникнути під час здійснення судочинства, є процесуальна активність суду. Закріплені по-новому активні повноваження суду чинним цивільним процесуальним законодавством свідчать про виконання частини рекомендацій Ради Європи щодо якості судочинства. Однак не виконані рекомендації Ради Європи та Стратегії реформування судоустрою (4) щодо підвищення відповідальності сторін за необґрунтоване провадження, розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом впровадження інституту медіації та посередництва, розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями, що обумовлює подальші реформи в рамках цивільного судочинства.

Залежно від методів правового регулювання, процесуальні засоби є регулятивними, охоронними та захисними. Відповідна класифікація має важливе практичне значення, зважаючи на те, що процесуальні засоби можна поділити на ті, що безпосередньо направлені на реалізацію конвенційних вимог та опосередковано. Перші з названих у прямому розумінні є гарантіями права на справедливий суд, а їх належна реалізація дозволяє говорити про ефективно здійснене судочинство. По суті весь комплекс цивільних процесуальних норм повинен бути спрямований на своєчасний, справедливий та неупереджений розгляд та вирішення справи, а кожна норма в цілому повинна бути гарантією вирішення цих завдань.

Список бібліографічних посилань:

1. Колесов П.П. Процессуальные средства защиты права. Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2004. С. 220.
2. Всеобщая декларация прав человека ООН: Декларація, Міжнародний документ від 10. 12. 1948 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04. 11. 1950 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки; Указ Президента України, від 20 травня 2015 року; № 276/2015 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#n12>
5. Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА, 2006. С. 576.
6. Юридична енциклопедія: [у 6 т.]. Т. 5: П-С / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. К.: «Українська енциклопедія», 2004. С. 733.